

ΤΜΗΜΑ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΤΑ ΑΥΤΟΓΡΑΦΑ

Ἄπο τινος χρόνου πολλή καὶ ποικίλη ἤρχισε νὰ γίνεται ἐμπορία αὐτογράφων. Νῦν μὲν πωλοῦνται, νῦν δὲ προσαρτῶνται εἰς δημώδεις ἱστορίας, ὁ δὲ Arsène Houssaye, ἐκδοὺς ἐπ' ἐσχάτων τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἐπέγραψε Les Confessions, souvenirs d' un demi siècle, 1830-1880, ἐκόσμησε τοὺς τέσσαρας αὐτῶν τόμους διὰ 263 πανομοιότυπων ἐπιστολῶν ἢ καὶ ἀπλῶς ὑπογραφῶν.

Οἱ ἄνθρωποι, ὧν ἡ γραφὴ παρεδόθη οὕτω εἰς τὴν ἀθανασίαν, δηλαδὴ εἰς τὴν σχετικὴν ἀθανασίαν ἧς δύνανται νὰ ἀξιωθῶσι τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀπομνημονεύματα, δὲν εἶναι ὅλοι ἐπιφανεῖς, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ὑπάρχουσι μὲν μεταξὺ αὐτῶν ἄνδρες καὶ γυναῖκες περιώνυμοι· πολλῶν ὅμως, τῶν πλείστων κυρίως εἰπεῖν, ἡ φήμη δὲν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς Γαλλίας, ἢ καὶ μόνῃς τῆς πόλεως τῶν Παρισίων, ἢ καὶ ἀπλῶς διαμερισμάτων τινῶν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν ἐπέστησα τὴν προσοχήν μου εἰμὴ εἰς τὰ αὐτόγραφα τῶν ὄντως ἐπιφανῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καὶ τὰς ἐντυπώσεις ἃς ἀπεκόμισα ἐκ τῆς προχείρου ταύτης μελέτης τινῶν τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν, ἔρχομαι ν' ἀνακρινώσω διὰ βραχείων εἰς τὸν Ἑλληνα ἀναγνώστην.

Ἡ γραφὴ τοῦ Ναπολέοντος Γ' ἐνθυμίζει πολὺ τὴν τοῦ κ. Α. Κοντοσταύλου, ἀλλὰ τὸ ὑπ' αὐτοῦ γραφὲν ἀποδεικνύει αὖθις ὀπίσσω ἐπλανᾶτο ἐν πολλοῖς ὁ ἀνὴρ. Je suis aimé pour moi-même βεβαίῳ ἐν τῷ πανομοιότυπῳ ὁ αὐτοκράτωρ, ἐνῶ τὰ ἐπελθόντα γεγονότα ἐμαρτύρησαν ὅτι ἂν ἠγαπήθη ποτὲ ὑπὸ τινος, ἠγαπήθη ὡς αὐτοκράτωρ, ὄχι ὡς ἄνθρωπος. Τοῦ δὲ γραμματέως αὐτοῦ Moequard

ἡ ἐπιστολή ἔχει δύο τινὰ ἄξια σημειώσεως· ὁ χαρακτήρ τῆς δευτέρας αὐτῆς παραγράφου δὲν εἶναι ἀπαράλλακτος ὁ τῆς πρώτης χαρακτήρ, καὶ πλὴν τούτου, γράφας ἐν τῷ τέλει mille compliments empressés, ἔπειτα ἔσβυσε τὴν λέξιν empressés.

Αἱ ὑπογραφαὶ τῆς αὐτοκρατείας Εὐγενίας, τοῦ Chateaubriand, τοῦ Ροσσίνι, τῆς Ἀδελίνας Πάττη, τοῦ Ingres, τοῦ Offenbach εἶναι εὐανάγνωστοι· ἡ δὲ τοῦ Thiers ὅλως παραμειομορφωμένη, ἐνῶ ἢ τε γραφή καὶ ἡ ὑπογραφή τοῦ ἐπιστηθίου αὐτοῦ φίλου Mignet εἶναι τοσοῦτον λαμπραὶ ὥστε τὸ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργείων τῆς Ἑλλάδος ἤθελεν εἶναι εὐτυχὲς τῇ ἀληθείᾳ ἐὰν εἶχε κἀνένα τοιοῦτον γραφέα. Τὸ αὐτὸ περίπτου λέγω καὶ περὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Louis Blanc, καὶ περὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Guizot, ἡ δὲ πλειονοψηφία αὕτη τῶν καλλιγράφων ἱστορικῶν ὑποθέτετε πόσον μὲ ἐκολάκευσε, διότι ὡς πρὸς τὸ εὐανάγνωστον τῆς γραφῆς τοῦλάχιστον εἰς οὐδένα παραχωρῶ τὰ πρωτεῖα.

Αἱ τέσσαρες λέξεις τοῦ πρίγκηπος Μέττερνιχ ἀναγινώσκονται πολὺ εὐκολώτερον τῶν ἐπτὰ στίχων τῆς πολυθρυλήτου πρεσβευτείας ἧτις, ἐπὶ Ναπολέοντος Γ', ἔφερε τὸ διάδημα τῆς τοῦ σαρμου βρασιλίδος ἐν Παρισίοις. Ἄλλ' ἐὰν ἡ ἐπιστολή τῆς φέρῃ τὰ ἐλαττώματα τῆς écriture anglaise, ἔχει ὅμως πολλὴν χάριν, καὶ τοσοῦτῳ μείζονα χάριν ὅτῳ περιβάλλεται ὑπὸ τινος μελαγχολίας. Vous savez, λέγει, combien les royautés de la mode sont passagères et je dois vous avouer que celle que vous me prêtez n'existe plus je crois qu'à l'état de mythe et de vague souvenir.

Ἄλλ' ἔλθωμεν εἰς τοὺς δύο ὑπάρχουσ τῶν ποιητῶν τῆς Γαλλίας ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Λαμαρτίνου καὶ τοῦ V. Hugo διαπρέπουσι, μάλιστα τοῦ Λαμαρτίνου, ἐπὶ τῇ μυιογραφίᾳ των, ἵνα μὴ μεταχειρισθῶ, ἐξ εὐλαβείας πρὸς τοὺς ἄνδρας, ἄλλην τινὰ λέξιν ἐκ τῆς μυίας σχηματισθεῖσαν ἐν τῇ λαλουμένῃ γλώσσῃ· ἀλλ' ἐπὶ τέλους, εἰ καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου, ἀναγινώσκονται. Ὅποια ὅμως διαφορὰ πρὸς τὰ μεγάλα γράμματα τῆς γραφῆς τοῦ Ρακίνα. Συνέβη δὲ εἰς τὸν V. Hugo τοῦτο τὸ ἀπροσδόκητον ὅτι, προοιούσης τῆς ἡλικίας, ὁ χαρακτήρ τῆς γραφῆς αὐτοῦ, ἀντὶ τὰ χειροτερεύσει ἐξ ἐναντίας ἐβεβλιώθη. Ὑπάρχει ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ ἐπιστολή αὐτοῦ γραφεῖσα τῷ 1885, ὀλίγον πρὶν ἀποβιώσῃ, ἧτις εἶναι ὁμολογουμένως πολὺ εὐσχημοτέρα καὶ καθαρωτέρα τῶν προηγουμένων.

Μία τῶν περιεργότερων ἐπιστολῶν εἶναι ἡ τοῦ Scribe, ἧς ἡ πρώτη πρῶτος ἔχει οὕτως ἐν τῷ πανομοιούτῳ. Je venais vous faire

une demande que vous adresse rarement les auteurs, celle de ne pas jouer demain ma pièce (Ὁ Arsène Houssaye ἦτο τότε διευθυντὴς τοῦ Théâtre Français). Ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ ὑπάρχει μία πρόδηλος ἀνορθογραφία. Εἰς τοιαύτας δὲ ἀπροσεξίας περιπίπτουσι πολλάκις οἱ σοφώτατοι τῶν Γάλλων, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ κατακριθῶσιν ὡς ἀγράμματοι.

Ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ ὑπάρχει μία ἐπιστολὴ τοῦ H. d' Orléans (τοῦ δουκὸς d'Aumale) καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ μία ἄλλη τοῦ ἀνεψιοῦ του Philippe, comte de Paris, τῶν δύο ἐσχάτως ἐξοστρακισθέντων ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν Ὁρλεανιδῶν. Δὲν περιεμένοντες βεβαίως νὰ μάθωμεν ἐκ τῆς πρώτης ὅτι ὁ duc d'Aumale εἶναι ὄχι μόνον στρατηγὸς ἀριστος, ἀλλὰ καὶ ἔγκριτος ἱστορικός· μανθάνομεν ὅμως ὅτι ἔχει ὠραιότατον γραφῆς χαρακτῆρα. Τὸ τελευταῖον τοῦτο προτέρημα δὲν εἰμποροῦμεν νὰ τὸ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν κόμητα τῶν Παρισίων, ἀλλ' ἡ ἐπιστολὴ του εἶναι ὁμολογουμένως χαριτωμένη.

Τίς δὲν γνωρίζει διατὶ καὶ πῶς ἡ G. Sand ἐκλήθη οὕτω παραλαβούσα τὸ ἥμισυ τοῦ ὀνόματος τοῦ J. Sandeau; ἢ τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ βαπτιστικὴ ὑπερχρόντισε τὸν ἀνάδοχον, ἀναδειχθεῖσα ἐν τῶν λαμπρῶν ἀγλαϊσμάτων τῆς ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι γαλλικῆς φιλολογίας; Ὅσοι ὅμως φρονοῦσιν ὅτι ὁ ἔνοχος κακογραφίας μένει ἀτιμώρητος, ἄς παραβάλωσι τὴν ἐπιστολὴν τῆς G. Sand πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ J. Sandeau, αἵτινες ἄλλως τε πανωμοιστυπώθησαν ἢ μία κατόπιν τῆς ἄλλης ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς προκειμένης συλλογῆς. Τὴν πρώτην, τὴν ἀναγινώσκετε εὐφροσύνως, ἐνῶ ἀδύνατον εἶναι νὰ μαντεύσεται τί θέλει νὰ εἴπῃ ἡ δευτέρα.

Ἄλλ' ἐννοῶ ὅτι ἡ τοιαύτη κατὰ μέρος ἐξέτασις τῶν αὐτογράφων τότε μάλιστα δύναται νὰ κινήσῃ τὴν περιέργειαν ὅταν ἔχῃ τις αὐτὰ ταῦτα ὑπόψιν. Ὅθεν ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσω τὴν ἀντιπαράθεσιν ταύτην, θέλω προσθέσει ὀλίγας τινας λέξεις περὶ τῶν σκέψεων εἰς ἃς ἔδωκε πολλάκις ἀφορμὴν ἡ ὁμοιότης ἢ ἡ διαφορὰ τῆς γραφῆς. Ἐρρήθη ὅτι ἡ περὶ ταύτην ὁμοιότης ὑπερφαίνει ἀναλογίαν τινὰ τοῦ ἦθους τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἀξιωμα μὲ φαίνεται ἐπισηφεστάτον. Ὅλος ὁ κόσμος γνωρίζει ἐν Ἑλλάδι ὅποσον εὐκρινὴς εἶναι ἡ γραφή καὶ ἡ ὑπογραφή τῶν κυρίων X. Τρικούπη καὶ Θεοδώρου Π. Δηλιγιάννη, ἀλλὰ οὐδεὶς, ὑποθέτω, ἐξήγαγεν ἐκ τούτου τὸ συμπέρασμα ὅτι ὑπάρχει ἡ ἐλαχίστη ὁμοιότης χαρακτῆρος μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν.

Ἄλλοι εἶπον ὅτι ἡ συγκεκριμένη γραφὴ ὑποδηλοῖ ὀξύτητα ἦθους,

ἡ δὲ καθαρὰ ἡμερότητα. Ἄλλ' ὑπῆρξεν ἄρα γε ἄνθρωπος ἡμερώ-
 τερος τοῦ Roland, τοῦ περιφήμου ἀρχηγοῦ τῶν Γιρονδινῶν, ἢ πα-
 ραφορώτερος τοῦ Danton, τοῦ διαβοήτου ἀρχηγοῦ τῶν Ὀρεινῶν
 ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως; Καὶ ὅμως σώζεται ἔγγραφον τοῦ
 ὑπουργείου τῆς 10 αὐγούστου 1792, ἐκδοθὲν τῇ 17 αὐγούστου,
 ἐπὶ τοῦ ὁποῦ ἡ ὑπογραφή τοῦ Danton εἶναι καθαρωτάτη, ἡ δὲ τοῦ
 Roland τριαύτη ὥστε ὁ μὴ εἰδῶς τις προεξῆρχε τοῦ ὑπουργείου
 ἐκείνου δυσκόλως ἤθελε τὸ μάθει ἐξ αὐτῆς. Οὐδὲ εἶναι πάντοτε
 ἀληθῆς ὅτι σφοδρὰ νευρική ταρχχὴ συνεπάγεται γραφὴν τεταραχ-
 μένην. Τὰ πανομοιότυπα δύο ἱστορικῶν αὐτογράφων, τῆς ἀπὸ
 τοῦ θρόνου παραιτήσεως τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, τῇ 24 φεβρουα-
 ρίου 1848, καὶ τῆς διαθήκης τοῦ Λουδοβίου ΙΣΤ', τῆς γραφείτης τῇ
 29 δεκεμβρίου 1792 ἦτο: 24 ἡμέρας πρὸ τῆς κατατομῆσεως αὐ-
 τοῦ, ἐὰν τὰ εἴχετε ὑπόψιν, ἤθελον πείσει ὑμᾶς ὅτι ὑπάρχουσι χα-
 ρακτῆρες οἵτινες καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς κρίσιμωτέραις, καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς
 φοβερωτέραις τοῦ βίου περιπετείαις σώζουσιν οὐ μόνον τὸ ἀξίωμα
 τοῦ ἥθους, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἀταραξίαν τῆς χειρὸς. Ἡ παραι-
 τησις τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου ἐγράφη εἰς στίχους ὀκτώ. Τὰ γράμ-
 ματα εἶναι μεγάλα, κάλλιστα ἐσχηματισμένα· αἱ λέξεις φέρουσιν
 ὅλους τοὺς τόνους, ὅπερ σπανιώτατον εἰς τὰ αὐτόγραφα τῶν σωφω-
 τέρων γάλλων· ἡ δὲ σύνταξις, ἀξιοπρεπεστάτη. Ἡ διαθήκη τοῦ Λου-
 δοβίκου ΙΣΤ' σύγκειται ἐκ στίχων 115 γεγραμμένων διὰ στοιχείων
 πολὺ μικροτέρων, ἀλλὰ εὐκρινεστάτων· τὸ δὲ ὕψος τοῦ λόγου ὄν-
 τως εὐγλωττον, ἐὰν ἡ ἀληθὴς εὐγλωττία συνίσταται εἰς τὴν ἐκδή-
 λωσιν τῶν εὐγενεστέρων ἅμα καὶ ἀπλουστέρων αἰσθημάτων καὶ δικ-
 νοημάτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Πᾶσαι λοιπὸν αἱ ψυχολογικαὶ θεωρίαι αἱ ἐποικοδομηθεῖσαι ἐπὶ
 τῶν τοιούτων ἢ τοιούτων χαρακτήρων τῆς γραφῆς, ἀποδείκνυνται
 ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἀνυπόστατοι. Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι, ὅπως
 πᾶς ὁ ὀμιλῶν ὀφείλει νὰ ὀμιλῇ εἰς τρόπον ὡς τὸν εἰμπορῆ νὰ ἐνηση-
 θῇ, οὕτω καὶ πᾶς ὁ γράφων ὀφείλει νὰ γράφῃ εἰς τρόπον ὡς τὸν εἰμ-
 πορῆ ν' ἀναγνωσθῇ, παρεκτὸς ἐὰν καθ' ἑκατέραν τῶν περιστάσεων
 κωλύεται νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθήκον τοῦτο ὑπὸ φυσικῆς τινος ἀνε-
 πιτηθειότητος ἢ ἀδυναμίας. Ἀλλὰ τότε εἰ μὲν τὸ κώλυμα εἶναι
 περὶ τὴν γλῶσσαν, ἃς γράφῃ, εἰ δὲ περὶ τὴν γραφὴν, ἃς ὑπαγο-
 ρεύῃ, εἰ δὲ καθ' ἀμφοτέρω ἀνάγκη νὰ πεισθῇ ὅτι οὐδεὶς θεὸς ἢ
 ἀνθρώπινος νόμος εἰς οὐδένᾳ πρέσχε τὸ δικαίωμα νὰ βασανίζῃ τοὺς
 ὁμοίους του διὰ τῶν βατταρισμῶν αὐτοῦ ἢ τῶν ὀρνιθοσκαλισμάτων.

Κοινοί τόποι, θέλετε εἰπεῖ· δὲν τὸ ἀρνοῦμαι· ἀλλὰ πόσα στοιχειω-
δέστατα καθήκοντα δὲν πρέπει ἀδιακόπως νὰ ὑπομνησκῶνται εἰς
τὸν ἄνθρωπον.

Ἐν Ἀθήναις κατὰ Αὐγούστον 1886.

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ.

ΜΙΑ ΩΡΑ ΥΠΟ ΤΗΝ ΓΗΝ

Ἐμειδιάσαν τινες πέρυσιν ἀναγινώσκοντες τὴν ἐπιγραφὴν τῶν ἐν
τῷ Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ φίλου κ. Ἀσωπίου δημο-
σιευθεισῶν ὁδοιπορικῶν σημειώσεών μου, ἦτοι τὴν «ἐκδρομὴν μου
εἰς τὸν ὄμφαλόν τῆς γῆς,» καὶ ἐνόμισαν, συλλυπούμενοί με κατὰ
βάθος, ὅτι παρακαίρως ἤρχισα ἀρεσκόμενος εἰς φανταστικά παρα-
μύθια· ἐν τούτοις προχωρήσαντες εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν σημειώ-
σεών μου ἐκείνων ἐπίσθησαν ὅτι πράγματι ἐπεσκέφθην τὸν ὄμφα-
λόν τῆς γῆς, μεθ' εἰκοσιτετράωρον ἀπ' Ἀθηνῶν, ἐκ τῆς πλατείας
τῆς Ὀμονοίας, πορείαν. Ἐπίσθησαν δὲ οὐχὶ τόσον εἰς ἐμέ, ὃν
ἐγνώριζαν ὡς πᾶν ἄλλο ἢ φυσιοδίφην καὶ γεωλόγον εἰσδύοντα εἰς
τὰ σπλάγχνα, αὐτὸν τὸν ὄμφαλόν τῆς γῆς, ἀλλ' εἰς τὰς μαρ-
τυρίας ἄξιόπιστων ἐλλήνων συγγραφέων, οἵτινες ὠνόμαζον τὸ μέ-
ρος ἐκεῖνο ὄμφαλόν τῆς γῆς, κ' ἔδιδον καὶ τὸν λόγον, δι' ὃν ἀπὸ
παραιτάτης ἐποχῆς ἐχαρακτηρίσθη τὸ νῦν ἔρημον ἐκεῖνο μέρος
ὄμφαλὸς τῆς οἰκουμένης.

Καὶ σήμερον δὲ θὰ μειδιάσωσιν ὅσοι ἀναγνώσωσι τὴν ἄνω ἐπι-
γραφὴν τῶν σημειώσεων τούτων ἢ τῆς ἐπιστολιμαίας διατριβῆς
περὶ τῆς εἰσδύσεώς μου (!) καὶ διαμονῆς ἐπὶ ὄραν ὀλόκληρον ὑπὸ
τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, καὶ ἔτι πλέον τὴν κατὰβασίν μου καὶ τὸν